

gyeiek a doni fronton. I. rész. A mozgósítástól a Don menti állásharcokig (1942. február 24—szeptember 18.)” (79—97. o.) A szerző a tőle megszokott igényességgel, rendkívüli aprólékos-sággal, módszeresen, objektív mérlegeléssel tárta fel e sokáig elég kényesnek számító hadtörténelmi témát. Nem annyira könyvészeti anyagokra, mint inkább a Hadtörténelmi Levéltár gazdag irategyütteseire támaszkodott, sőt merített a Veszprém Megyei Levéltár irataiból, továbbá az általa felkutatott balatonfüredi és veszprémi szemtanúk visszaemlékezéséből is.

Az utolsó hadtörténelmi feldolgozás ugyancsak második világháborús témát tárgyal *Huszár János* pápai helyörténeész tollából: „Ejtőernyős krónika (1938—1941)” (98—113. o.). Bőségesen merített ő is a Hadtörténelmi Levéltár vonatkozó fondjaiból, továbbá megvaltatott 12 háborús veteránt, s átnézte a pápai tanácsházán és a katolikus plébánián őrzött halotti anyakönyveket is. A témakör országos vetületeinek kuta-

tói haszonnal forgathatják ezt a hézagpótló tanulmányt is, melyet szintén érdemes lenne folytatni, legalább 1945-ig.

Dr. Praznovszky Mihály e színvonalas kötet 1989 novemberében írt Előszavában ekként fogalmazott: „Reméljük, tán a jövő nemzedékei értékelik: ebben az ellentmondásos, helyenként fenyegető tempójú évtizedben s annak is a végén nekünk volt bátorságunk nem az elillanó értékű és súlyú, hatalmi küzdelmekben görcsülő politikával foglalkozni — hanem következetesen vállaltuk és végeztük eredendő feladatainkat: múltunk kutatását, emlékeinek megőrzését és bemutatását... A lényeg nagyon is hétköznapi: a bizonytalan jelenben felmutatni a biztos múlt értékeit, hogy a jövő is létrejöhessen. Reménykedjünk benne.”

Ebben reménykedik a recenzor is, hiszen a „veszprémi műhely” számottevő tudományos értéket képvisel.

Fenyvesi László

SOMOGY MEGYE MÚLTJÁBÓL

Levéltári Évkönyv, 21

Szerk.: Kanyar József

(Kaposvár, 1990. 309 o.)

A periodikák sorában minden esetben előkelő helyet foglalnak el a Somogy megye történetével, ezen belül a gazdaság- és hadtörténettel, politikátörténettel és néprajzzal foglalkozó tanulmánygyűjtemények. Az a felismerés, hogy a helyi történetírás mozaikköveiből is hasznosan építkezhetünk, csak javunkra válhat. Figyelemfelkeltésül, a rangsorolás igénye nélkül a recensens három tanulmányt választott ki a füzérből, egy-egy szeletet a gazdaság- a hadi- illetve a politikátörténet cikkeként.

Tilkovszky Lóránt Széchenyi István csokonyai uradalmáról írva követendő

példát mutat arra, hogyan lehet egy akkori gazdálkodási viszonyok közt élenjáró birtokgyűttes működését a rengeteg adat ellenére is egy olvasmányos, kedvcsináló, eligazító-tájékoztató bevezetéssel feldolgozni.

A birtokosztály Széchenyi Ferenc Lajos, Pál és István fiai között 1814. augusztus 31-én men végbe. A szerző — érthetően — az újra mindig fogékony István birtokainak ez alkalomra, 1812—14 között felvett összeírási anyagából a csokonyai uradalmat ismerteti.

A birtok részei: Csokonya mezőváros a tarnócai, györgyösi, kútfői pusztákkal, Komlósd, Szentés, Péterhida. Barcs mezőváros a Dráva erdővel, Darány az

aranyosi pusztával, Visonta, Rinyaúj-lak, Gyékényes és Zákány. Utóbbi kettő mixtum dr. Zichy Domokossal. Az uradalom későbbi történetéhez tartozik, hogy Széchenyi István — bár az a legértékesebb volt — racionális szempontokból 1833. december 8-án eladta Lajosnak és Pálnak, akik az osztzkodás után somogyi birtokaikhoz kapcsolták azt.

A csokonyai uradalom 65 442 holdjából 16 007 (24,44%) volt a jobbágyok kezén úrbéres földként, 47 339 hold (72,28%) volt az uraságé, 2146 hold (3,28%) vízjárta terület, illetve a helységekbeli alkalmazottak (papok, tanítók) javadalmaként kihalás. Ebből, s a nem úrbéres jövedelem 76,8%-os arányából — 47 398 ft — kitűnik, hogy már Széchenyi István birtokba iktatása előtt is a gazdálkodás túlnyomórészt az uraság saját kezelésű földjein robotban, illetve bérmunkában folyt, s a mellékjövödelmek is innen származtak bor, pálinka, ecet eladása, birkatenyésztés, árenda képében. Az urbáriális jövedelem 7381 ft (11,90%) volt, a census 1079 ft (11,50%). A vásárpénz, a vám- és rév-jövedelem 419 ft-ot, 0,6%-ot tett ki.

A szerző a továbbiakban részletesen taglalja a gazdálkodás technikáját, a mértékegységeket, az allodiumok személyzeti viszonyait, a kereskedelmi kapcsolatokat. A tanulmány második felét az egyes birtoktagok részletes adatszólása tölti ki az összeírások alapján. A mellékletként közölt táblázatok ugyancsak értékes segítséget nyújtanak Széchenyi István csokonyai uradalma fejlettségének megítéléséhez.

Dobai András Somogyi inszurgensek az 1809. évi hadjáratban címmel közöl érdekes tanulmányt, amelynek segítségével a nemesi felkelés árnyalt megvilágításba kerül. Kiderül, hogy a nemesiség az 1808. évi 2. tc. alapján, amely újból jogi keretek közé foglalta az inszurrekció intézményét, mindent megtett adott lehetőségei között uralkodójáért a Napóleon elleni koalíció mellékhadszínterén. S hogy ez az intézmény kudarcot vallott, az sokban a Haditanács és bizonyos mértékben II. Ferenc bizalmatlanságának köszönhető; nem kicsinyítve azonban azt a tény, hogy a nemesség önnön érdekeit nézve, előjogait csökkönyösen védelmezve, felkészületlenül vett részt a győri, ismert végeredményű vállalkozásban.

A legelső lépésektől, a „felkészülés-

től”, a végkifejletig, a vereség utáni leszerelésig és jogi vitákig követi nyomon a szerző az eseményeket.

A 18 lovasezredből a dunántúli kerület egyik ezrede lett a Somogyi lovas-ezred, amelybe Somogy, Tolna, Baranya és Komárom megyék adtak felkelőket. Parancsnoka Pásztor Menyhért lett ezredesi rangban, az összesen 583 főt számláló 3 század élére Majtényi Imre, Festetics Lajos és az útközben elesett Festetics János került. Egy 85 fős gyalogcsapat Antal György főhadnagy vezetésével állt ki.

A sereg fegyverzete és ruházata rossz és korszerűtlen maradt a sokszori, felszerelést sürgető követelés ellenére is, az emberek képzetlenek voltak, az élelmezés végig a teljes szervezetlenség jegyeit viselte. A hírszolgálat emellett kusza és megbízhatatlan volt. Így vezet el Dobai a felkészülés végigkíséréssel lépésről lépésre a győri csatáig. Mivel előtte többen megtették, az útközben eseményeit nem részletezi, de azok mellé áll, akik a vereséget nem egyértelműen gyávaságnak, hanem a szervezetlenségből, a francia sereg számbeli és hadvezetési fölényéből egyenesen következő kudarcnak, egy anakronizmus levitélésének minősítik.

A tanulmány értékét egyáltalán nem, csupán olvasási élvezetét csökkenti a 164. oldalon található bosszantó, nyomdahiából eredő szövegkettőzés.

Bognár Tibor Törvényesség és törvénytelenység a hazai németek elleni eljárásban a háború előtti és utáni jogalkotás tükrében című tanulmányában egy, a közelmúltig tabu, most éledő témát dolgoz fel.

Nyomon követi az államnak a német nemzetiséghez való viszonyát, a törvényes rendelkezések torzulását különféle korlátozó intézkedéseken keresztül a teljes jogfosztásig; amikor már szinte minden eszköz megengedett volt. Somogy megye, amúgy is nagy lélekszámú németiségével, ennek mintája lehetett.

Figyelmen kívül hagyták az 1945 előtti törvényi fejlődés eredményeit, de még a demokratikus jogalkotás — az 1946. évi 1. 7. és 10. tc. is súlyosan megsértettek. Kialakult az a joggyakorlat, amelynek keretében a németekre pozitív, azok érdekeit védő rendelkezésektől minden következmény nélkül el lehetett tekinteni.

Bár a kormányzat 1949 után formálisan eltörölte a jogkorlátozó rendelkezéseket,

zéseket, ezt az intézkedést sosem hajtották végre teljes egészében, hiszen a mai napig megoldatlan az anyagi és erkölcsi rehabilitáció.

A folyamat az 1945. február 5-én kiadott népbírósági rendelettel indul, az 1945. március 18-án hatályba lépett földreformrendelet egyes rendelkezéseiben keresztül, a nemzethűségi vizsgálatokon át, a népügyészségek és népbíróságok, illetve a helyi hatalmi szervek közreműködésével, az eo ipso jogelvek figyelmen kívül hagyásával teljes jogfosztássá terebélyesedik ki. Ezek közé az eszközök közé tartozott a kitelepítés és az internálás is, amelyhez a németiséghez való pusztai tartozás ténye elegendő volt.

A földigénylő bizottságok ténykedése

is csak súlyosbította a helyzetet. A számos törvénysértés miatt a bizonyítottan alaptalanul meghurcoltak sem kerültek vissza jogaikba, így az elkobzott földbirtok visszaadása is szinte lehetetlenné vált. A jogi rendelkezések mellett állandósult a lakosság manipulálása, uszító újságcikkek, rölapok, rémhírek útján.

Az általános jogfosztást az 1947. október 28-án kiadott 12 200/1947. sz. Kormányrendelet formailag lényegesen enyhítette ugyan, de ez nem járt a meghurcoltak jogaikba visszahelyezésével. Enyhülés csak a 60-as években kezdődött, azonban a szerző megítélése szerint ez még mindig nem áttörés a teljes rehabilitációhoz.

Lenkefi Ferenc